

Priziv savjesti

Suton, Šimun

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Catholic Theology / Sveučilište u Splitu, Katolički bogoslovni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:202:656187>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-17**

Repository / Repozitorij:

[Repository of The Catholic Faculty of Theology
University of Split](#)

SVEUČILIŠTE U SPLITU
KATOLIČKI BOGOSLOVNI FAKULTET
INTEGRIRANI DIPLOMSKI FILOZOFSKO – TEOLOŠKI STUDIJ

ŠIMUN SUTON

PRIZIV SAVJESTI

Diplomski rad

Split, 2024.

SVEUČILIŠTE U SPLITU
KATOLIČKI BOGOSLOVNI FAKULTET
INTEGRIRANI DIPLOMSKI FILOZOFSKO – TEOLOŠKI STUDIJ

ŠIMUN SUTON

PRIZIV SAVJESTI

DIPLOMSKI RAD

iz moralnog bogoslovlja

Mentor: doc. dr. sc. Mirjana Pinezić

Split, 2024.

SAŽETAK	
UVOD	1
1. FENOMEN SAVJESTI	3
<i>1.1. Sloboda savjesti temeljno ljudsko pravo</i>	4
<i>1.2. Dostojanstvo savjesti</i>	9
<i>1.3. Vrste savjesti</i>	10
<i>1.4. Obvezuje li nas kriva savjest?</i>	11
<i>1.5. Odgoj savjesti</i>	13
2. PRIZIV SAVJESTI	16
<i>2.1. Priziv savjesti u Svetom Pismu</i>	20
<i>2.2. Priziv savjesti kod sv. Pavla apostola</i>	21
<i>2.3. Priziv savjesti kao religiozna označnica čovjeka</i>	25
3. PRIZIV SAVJESTI U KONKRETNIM ŽIVOTNIM SITUACIJAMA	27
<i>3.1 Pravo na priziv savjesti u Republici Hrvatskoj</i>	27
<i>3.2. Priziv savjesti – vojni rok</i>	29
<i>3.3. Priziv savjesti kod medicinskog osoblja</i>	30
<i>3.4. Važnost priziva savjesti za pravno uređenje društvenog poretka</i>	31
ZAKLJUČAK	33
BIBLIOGRAFIJA	34

SAŽETAK

Savjest je srce čovjeka. Ona je zadnja norma čovjekova djelovanja koja govori u njegovoj dubini što treba činiti a što izbjegavati. Taj glas uvijek je potrebno slijediti iako ponekad nije lako. Kršćanska teologija kada govori o savjesti kaže da je to Božji glas u nama. Glas savjesti dakle nije nešto što je izvan nas nego nešto što je u nama, ono sa čime se rađamo te ga je potrebno njegovati i odgajati. Njena najbitnija karakteristika je razlikovanje između dobra i zla.

Priziv savjesti posebno u današnje vrijeme je tema koja zauzima puno prostora u javnom i društvenom životu. Iako je tema o prizivu savjesti jako široka i neiscrpna ovdje ćemo progovoriti samo o nekim elementima koji se tiču priziva savjesti i moralnog djelovanja.

U ovom radu ćemo kroz tri poglavlja prikazati fenomen savjesti općenito kroz teološko moralni vid. Zatim ćemo progovoriti o prizivu savjesti kao elementarnom ljudskom pravu. Posebno ćemo se osvrnuti na govor o savjesti u Svetom Pismu (posebno Pavlove poslanice), i na kraju o prizivu savjesti u konkretnim životnim situacijama te na poseban način naglasiti dostojanstvo ljudske savjesti.

UVOD

Poznato načelo na kojem je sagrađena cijela etika je da se zla treba klonuti, a činiti dobro, o čemu nam svjedoči i psalmist: „*Zla se kloni, čini dobro, traži mir i za njim idi!*“ (Ps 34, 15). Ovo razlučivanje dobra od zla povezano je sa savješću, čiji pojam susrećemo već u stara vremena i izvan biblijskoj literaturi. Jedan od najstarijih primjera priziva savjesti nalazimo u Antigoni, poznatoj antičkoj drami, gdje mlada žena osjećajući božanski zakon odbija pokoriti se zakonima svijeta. Savješću stoga možemo nazvati zakon vlastitoga uma koji u sebi sadrži norme prirodnih zakona, koje su primarna načela čovjekovih čina. Priziv savjesti također je prisutna tema i u Novom zavjetu, na poseban način kod apostola Pavla.¹ Mnoga djela tako pokazuju kako suvremene rasprave o savjesti imaju duboke povijesne i filozofske korijene.

Najbitnije oznake fenomena savjesti, dakle, su razlikovanje dobra i zla, što se povezuje sa sviješću koju duša ima o sebi i o svojim djelima. Latinska riječ “conscientia” ima zato u hrvatskom jeziku dvojako značenje: svijest i savjest. Stelzenberg tvrdi „da termin savjesti ima više značenja te da sva raspravljajanja o savjesti trpe zbog nejasnoće pojma savjesti. Čovjek u savjesti i u dubini svoga srca, svoga bića, spoznaje kvalitetu ćudoređa i konačno smisao i dignitet svoje osobnosti.“²

Savjest je, dakle, stvarnost koja se tiče odluke za moralno dobar čin koji određuje čovjeka u njegovoj najdubljoj srži. „Točno je da je za izvršenje moralno ispravnog čina potrebno imati moralnu sigurnost da je taj čin besprijekoran. Formiranje i korekcija subjektivne savjesti na objektivnim normama ključni su za donošenje moralnih odluka. Čovjek je dužan upoznati glavne etičke principe kako bi mogao djelovati u skladu s moralnim vrijednostima“.³

¹ „Pavao ne definira nikada izričito što misli pod pojmom syneidesis. Prema tome, ako se želi precizno odrediti njegovo poimanje, nužna je analiza odgovarajućih tekstova“. Ermenegildo Manicardi, *Zakon, savjest i milost u naučavanju sv. Pavla (I). Legge, coscienza e grazia nell'insegnamento Paolino. Crkva u svijetu*, 28 (1993) 1, 19.

² Ivan Kozelj, *Savjest- Put prema Bogu*, Biblioteka Theosis, Zagreb, 1990., 81

³ Ivan Koprek, *Opća i individualna etika*, ad usum privatum, Zagreb, 2004., 76.

Danas neki pravni poretki uopće ne priznaju pravo na priziv savjesti. U Republici Hrvatskoj je pravo na priziv savjesti zakonski utemeljeno, te je jedno od gorućih pitanja u posljednjih nekoliko godina (priziv savjesti po pitanju: pobačaja, eutanazije, u novije vrijeme i cijepljenja, opsluživanje vojnog roka, itd.). Ovo se posebno odnosi na zdravstvene djelatnike u javnim tj. državnim bolnicama koji su odbili izvršiti abortus jer se to kosi s njihovim vjerskim ili moralnim stajalištima.

U ovom radu pokušat ćemo približiti fenomen savjesti i pravo na priziv savjesti kao temeljno pravo svake osobe. Također, dati ćemo odgovor na pitanje zašto je priziv savjesti bitan. O ovoj temi sam do sada pisao u obliku seminarskog rada a ovdje ćemo pokušati proširiti temu i donijeti neke bitne zaključke koje se tiču priziva savjesti po pitanju mnogih situacija u kojima se današnji čovjek nalazi, situacije u kojima dolazi na vagu njegovo moralno djelovanje, djelovanje po savjesti ili protiv nje.

Sama tema o prizivu savjesti je jako široka i stoga ćemo se dodirnuti samo nekih probranih tema i problema. Metoda rada kojom ćemo se služiti je deduktivno-analitička, zato ćemo u ovom radu najprije govoriti općenito o fenomenu savjesti i o njezinoj slobodi. Jedan dio ovoga rada obuhvaća pogled na savjest kroz Sveto Pismo (posebno kroz poslanice svetog Pavla), te obuhvaća također crkvene dokumente. Zadnji dio govori o prizivu savjesti u Republici Hrvatskoj po pitanju pobačaja, vojnog roka, prava medicinskog osoblja i općenito pravnog uređenja.

1. FENOMEN SAVJESTI

Gaudium et spes, dokument drugog Vatikanskog sabora naglašava važnost savjesti: „Savjest je najskrovitija jezgra i svetište čovjeka, gdje je on sam s Bogom, čiji glas odzvanja u njegovoj nutrini. U savjesti se divno otkriva onaj zakon kojemu je ispunjenje ljubav prema Bogu i bližnjemu. Time što su vjerni savjesti, kršćani se povezuju s ostalim ljudima u traženju istine i istinskom rješavanju tolikih moralnih problema koji nastaju u životu pojedinaca i u životu društva. Dakle, što više prevladava ispravna savjest, to se više osobe i društvene skupine udaljavaju od slijepa samovolje i nastoje se prilagoditi objektivnim normama moralnosti. Ipak se nerijetko događa da je savjest uslijed nesavladiva neznanja u zabludi a da time ipak ne gubi svoga dostojanstva. Ali to se ne može reći kad se čovjek malo brine da traži istinu i dobro i kada savjest zbog grešne navike pomalo postaje gotovo slijepa.“⁴ Savjest igra glavnu ulogu u čovjekovu moralnom životu te je čovjek ukoliko je čovjek dužan slijediti svoju savjest bez obzira na njenu ispravnost. Ratzinger u svom djelu „*O savjesti*“ govori kako savjest ima korijene u filozofiji i da svatko mora postupati na onaj način na koji mu to savjest nalaže ukoliko je sigurna, no i onda kada je pogrešna.⁵

Naravno da nam odgovor za neki čin je li u sebi dobar ili zao ne može uvijek dati savjest jer ona je stvar svakoga pojedinca. Savjest je potrebno odgajati kako bi nam ona bila pouzdan vodič u prosuđivanju moralnosti naših postupaka i kako nam ne bi predstavljala smetnju, nego dragocjenu pomoć u traženju puta koji vodi u vječni život. Neki autori na tragu Newmanove misli pokušavaju dati univerzalnu definiciju ovog fenomena: „Savjest je opće ljudski, samom razumnom prirodom dani fenomen, bitni sastavni dio ljudske svijesti.“⁶ Drugim riječima savjest spoznaje, dobiva spoznaju Boga, koji progovara u čovjekovoj nutrini, na što nas upućuje i Katekizam Katoličke Crkve: „Svojim razumom čovjek prepoznaje glas Boga koji ga uvijek poziva da čini

⁴ DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Gaudium et spes. Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu*, u: *Dokumenti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, ⁴1986., br. 16 (dalje: GS).

⁵ Usp. Joseph Ratzinger, *O savjesti*, Verbum, Split, 2009., 6.

⁶ Ivan Kozelj, *Savjest- Put prema Bogu*, 79.

dobro a izbjegava zlo.“⁷ Ukoliko se provodi ćudoredni život u skladu s ispravno odgojenom savješću i osluškivanjem Božjega glasa dokazuje se dignitet osobe.

„Savjest je važan subjektivni posrednik u moralnom životu pojedinca. Iako ne stvara moralnost sama po sebi, savjest igra ključnu ulogu u povezivanju objektivnih vrijednosti s osobnim situacijama. Njezina snaga obvezivanja i otkrivanja omogućuje osobi da se uključi u proces moralnog odlučivanja. Osoba nastoji usvojiti objektivne moralne vrijednosti, personalizirajući ih i integrirajući u svoj život, te se obvezuje na djelovanje u skladu s tim vrijednostima. Savjest djeluje kao podsjetnik na moralne vrijednosti i pomaže osobi da se usmjeri prema ispravnom moralnom putu. U životima svetaca posebno se ističe plodna uloga savjesti u vođenju moralnog života i djelovanju u skladu s Božjim voljom.“⁸

1.1. Sloboda savjesti temeljno ljudsko pravo

Kada govorimo o čovjeku govorimo o njemu kao slobodnom ljudskom biću koje ima svoja prava i pozivati se na njih. Tako mu sloboda omogućava i pravo na vlastito mišljenje, izražavanje, prosuđivanje, pozivanje na vlastitu savjest i djelovanje po vlastitoj savjesti. Međutim u vremenu u kojem trenutno živimo mnoga prava čovjeku su uskraćena pa tako i samo pravo priziva na savjest stoji na klimavim nogama. GS 16 naglašava važnost savjesti: ona je jezgra i svetište čovjeka, „jezgra ljudske osobe.“

Savjest igra glavnu ulogu u čovjekovu moralnom životu, te je čovjek ukoliko je čovjek dužan slijediti svoju savjest bez obzira na njenu ispravnost.

Čovjek je kroz svoj život dužan odgajati svoju savjest i prema njoj djelovati. „Sloboda savjesti predstavlja izraz neotuđivoga ljudskoga dostojanstva i neosporiv moralni zahtjev za poštivanjem osobne slobode, koji prethodi svakoj daljnjoj

⁷ *Katekizam Katoličke Crkve*, Hrvatska biskupska konferencija i Glas koncila, Zagreb, 2016., br. 1706 (dalje: KKC).

⁸ Marciano Vidal, *Kršćanska etika*, UPT, Đakovo, 2001., 99.

kategorizaciji. Riječ je o proglasu čovjekove subjektivnosti bez obzira na rasu, spol, nacionalnu i vjersku pripadnost, političke stavove i pravni status.“⁹

Zbog toga se priziv savjesti shvaća kao vlasništvo svakoga čovjeka, pojedinca, a samo pravo na slobodu savjesti naglašava Katolička Crkva u svom nauku. „Tako saborska deklaracija o slobodi vjerovanja *Dignitatis humanae* potvrđuje čovjekovu slobodu savjesti, a da ne opovrgava tradicionalnu katoličku nauku o moralnoj dužnosti ljudi i društava prema pravoj religiji i jedinjoj Kristovoj Crkvi“¹⁰

Bernhard Häring ističe kako i danas postoje raznoliki oblici diskriminacije ljudskih prava. „Današnji čovjek pa i onaj koji se ne deklarira vjernikom osjetljiv je za dostojanstvo svake osobe bez obzira na stalež ili rasu i nacionalnu pripadnost. Ovdje možemo vidjeti kako se ljudi različitih uvjerenja mogu udružiti u borbi protiv diskriminacije i zaštiti prava svih ljudi. Važno je raditi zajedno kako bismo stvorili inkluzivnije i pravednije društvo za sve. Nastavimo podržavati jedni druge u ovim naporima za promicanje poštovanja i ljudskih prava.“¹¹

Drugi vatikanski sabor smatra da je dostojanstvo svake osobe jedina polazišna točka da bi bilo koji dijalog bio plodonosan. Kako navodi Häring već je sveti Pavao način da stupi u kontakt i dijalog s humanistima na koje je značajno utjecala stoička etika pronašao u pojmu savjesti „syneidesis“ i na taj način vjeru usporedio s iskrenim uvjerenjem savjesti.¹² Ili kako tvrdi u poslanici Rimljanima „Sve što ne dolazi od iskrenog uvjerenje, grijeh je.“ (Rim 14, 23). Dostojanstvo ljudske osobe i savjest su međusobno povezani jer savjest igra ključnu ulogu u određivanju moralnih vrijednosti i postupaka koji odražavaju to dostojanstvo. Savjest je unutarnji moralni kompas koji nas usmjerava prema ispravnim odlukama i djelovanju u skladu s našim vrijednostima. Kroz savjest, ljudska osoba prepoznaje svoju odgovornost prema sebi i prema drugima, te se osjeća pozvana da djeluje na način koji poštuje i čuva dostojanstvo svih ljudi. Stoga, dostojanstvo ljudske osobe i savjest su neraskidivo povezani u formiranju

⁹ Mirko Vlk, O slobodi savjesti i javnom značaju religije iz perspektive političkih teologija Carla Schmitta i Johanna Baptista Metza, *Obnovljeni Život*, 77 (2022.) 3, 325-337.

¹⁰ *Isto*.

¹¹ Bernhard Häring, *Kristov zakon: život u zajedništvu s Bogom i bližnjima*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1973., 374.

¹² Usp, *Isto*.

etičkog i moralnog identiteta pojedinca. „Gdje se ne poštuje iskrena savjest, nema mogućnosti ljudskog suživljenja prema dostojanstvu osobe ni mogućnosti pravog dijaloga.“¹³ Biti vjeran svojoj savjesti znači imati hrabrosti i integriteta da se držite svojih moralnih vrijednosti i principa, bez obzira na vanjske pritiske ili iskušenja. „Kršćani su povezani s drugim ljudima u traženju istine i traže rješenja moralnih problema na koja nailaze u svome životu zbog toga što su vjerni savjesti. Time ukoliko je ispravna savjest na djelu time se više ljudi udaljuju od vlastite volje i prilagođavaju se ispravnim normama moralnosti.” (GS 16). Različiti filozofi, psiholozi i teolozi imaju svoje perspektive na savjest, ali svi se slažu da je to unutarnji glas koji nas usmjerava prema moralno ispravnim postupcima i pomaže nam razlikovati dobro od lošeg. Kombinacija tih različitih definicija doprinosi bogatstvu razumijevanja savjesti kao važnog aspekta ljudske moralnosti.

Da bi postigli napredak u prvom redu morali bi znati što to točno čovjek današnjice podrazumijeva pod savjesti. „Današnji se čovjek poziva na savjest kad protestira protiv nesnošljivosti pojedinaca; protiv tlačenja fizičkog ili duševnog, grupe ili autoriteta; protiv predrasuda; protiv legalizma koji je neosjetljiv za socijalnu pravdu i ljubav; protiv slijepe poslušnosti; protiv okrutnog gaženja zakona proglašanih za opće dobro, osobito onih koji zaštićuju osnovna prava svake osobe. U ime savjesti osporava se osobito svaki pokušaj pranja mozga.“¹⁴

Danas više nego ikada postavlja se pitanje tko je to savjestan čovjek? Nailazimo na mnoge odgovore koji postavljaju još više pitanja. Možda je odgovor na to najbolje dao Bernhard Häring kada ističe: „Danas se smatra savjesnim čovjekom tko ima jak osjećaj odgovornosti za samoga sebe, za obitelj i za bližnjega, ne samo u profesionalnom životu te u društvenom i političkom angažiranju nego i u borbi protiv predrasuda i diskriminacija. Odgovorna savjest uključuje danas živu i angažiranu svijest o prisutnim prednostima i o aktualnim potrebama pojedinaca i zajednice. Pravi je čovjek osjetljiv, budan, iskren i spontan“¹⁵

¹³ *Isto*, 40.

¹⁴ Bernhard Häring, *Kristov zakon: život u zajedništvu s Bogom i bližnjima*, 375.

¹⁵ *Isto*.

„Vidimo da postoji mnoštvo ponuđenih definicija pojma savjest. Što je to savjest ili pak moralna savjest nije na jednak način svima jasno. Neke su iako različite ipak bitno povezane i treba im dati na važnosti. Mnoge od definicija savjesti su slične i time čine jedan mozaik.“¹⁶

Svaki pojedinac bi trebao imati slobodu tražiti istinu u svom životu, pravo na vlastito razmišljanje, promišljanje, iznositi svoja osobna uvjerenja i djelovati po načelima u koja je uvjeren. Kada tako djeluje onda je zasigurno spreman primiti i kritiku drugih ljudi i na kraju biti i samokritičan. „Katkada se čestitost savjesti sjedinjuje s načinom kojim se, u osobito važnim časovima, dolazi do promišljene odluke s punom odgovornošću ne samo za vlastito dobro nego i za bližnjega pa i za buduća pokoljenja. A osobito se ističe stalna i iskrena težnja tražiti istinu i djelovati u skladu s vlastitim uvjerenjem, stečenim u uspoređivanju s iskustvima i razmišljanjima drugih te u razmišljanju o ljudskim vrijednostima i njihovoj hijerarhiji.“¹⁷

Čovjek koji je savjestan zasigurno će zadobiti i povjerenje svoje okoline. Izgradivši svoja osobna moralna, religiozna, etička, društvena načela svjestan je onoga što se od njega očekuje i u tom duhu i djeluje. Otvoren autokritici lako uviđa i priznaje svoje propuste i pogreške.¹⁸

U čovjekovoj prirodi je to da teži za dobrom i slobodom odnosno da živi u društvu u kojem može slobodno iznijeti svoja uvjerenja i živjeti po nalogu svoje savjesti. A nepoštivanje savjesti jest ozbiljan krime i zločin protiv čovjeka i njegova digniteta. Jednostavno rečeno savjest bi trebala biti prva i zadnja norma čovjekovog moralnog djelovanja. „Razgovor o dostojanstvu savjesti je zaista važan, posebno kada se radi o religioznim pitanjima. Biti priznat kao savjesna osoba u religioznom kontekstu znači biti osobno uvjeren, iskren te posvećen istraživanju istine, umjesto samo obrani institucija vlastite religijske grupe. U današnjem pluralističkom i sekulariziranom društvu, vaša vrijednost se ne mjeri prema pripadnosti određenoj religijskoj grupi, već prema iskrenosti i lojalnosti vaše savjesti, kao i prema kvaliteti

¹⁶ Ivan Fuček, *Moralno- duhovni život. Osoba Savjest*, 148.

¹⁷ Bernhard Häring, *Kristov zakon: život u zajedništvu s Bogom i bližnjima*, 375.

¹⁸ Usp. *Isto*.

ljubavi koja proizlazi iz te pripadnosti. Važno je cijeliti različitost uvjerenja i pristupiti s poštovanjem prema svim ljudima, bez obzira na njihovu religijsku pripadnost.“¹⁹

Ako postavimo pitanje tko su ti koji danas dižu glas protiv prava na osnovno ljudsko pravo tj. pravo na priziv savjesti postaje nam više nego jasno da su to upravo oni ljudi kojima je savjest blago rečeno deformirana, defektna. „Činiti nešto protiv uvjerenja vlastite savjesti, osobito ako osjećamo da je to zlo, istinski je grijeh. Dakle, ne postoji nikakav forum, institucija ili politička stranka koja čovjeku smije naložiti da čini nešto što on po savjesti smatra nedopuštenim ili štetnim. Takav bi pokušaj bio teško narušavanje čovjekova dostojanstva, čime širom otvaramo vrata totalnom relativizmu, a u konačnici i jednoulju.“²⁰

Za savjest ne možemo reći da se zadobiva, da se na jedan način stječe. Ne ona je od početka, ona je zapravo cijeli čovjek. „Kada sekularizirani čovjek istinski brani čestitost i dostojanstvo savjesti svakog čovjeka, to može ukazivati na važnost poštovanja cjelovitosti osobe i promicanja tih vrijednosti, što može biti povezano s kršćanskom vizijom spasenja. U kršćanskom kontekstu, skrušenost igra važnu ulogu u priznavanju grijeha i težnji prema obnovi. Slično tome, sekularist može prepoznati potrebu suočavanja s unutarnjim izazovima i tamnim silama, kako bi se postigla iskrenost i osobni rast. Važno je njegovati duboko poštovanje prema svakoj osobi i težiti za promicanjem čestitosti i dostojanstva u društvu.“²¹

Kako ističe Bernhard Häring – o savjesti se ne može govoriti ako se ne dotakne problem slobode savjesti teoretski i egzistencijalno. „Vrijednosti slobode i savjesti zaista su između sebe usko povezane i međuzavisne. Zalaganje za promicanje dostojanstva savjesti uvijek se i nužno podudara s potvrđivanjem slobode kao osnovne vrijednosti i oslobođenja kao prvotnog čovjekova zadatka. Svaki govor o središnjem položaju savjesti doista je licemjerman bez iskrenog zalaganja za to da se u modernom društvu nađe prostora slobodi i da se promiče sloboda u suodgovornosti.“²²

¹⁹ *Isto*, 375-376.

²⁰ Đuro Hranić, *Savjest – čuvar čovjekova dostojanstva i slobode*, HBK, (18. 05.2018.), <https://hbk.hr/savjest-cuvar-covjekova-dostojanstva-i-slobode/>, (20.01.2023.).

²¹ Bernhard Häring, *Kristov zakon: život u zajedništvu s Bogom i bližnjima*, 376.

²² *Isto*, 378.

Na kraju nam jasno ostaje reći ono što smo konstatirali na samom početku o savjesti kao temeljnom ljudskom pravu kako ona predstavlja izraz neotuđivoga ljudskoga dostojanstva i neosporiv moralni zahtjev za poštivanjem osobne slobode, koji prethodi svakoj daljnjoj kategorizaciji. I to pravo ima svaki čovjek bez obzira na porijeklo, rasu, nacionalnost, religiju. To je temeljno ljudsko pravo koje mu nitko ne može oduzeti.

1.2. Dostojanstvo savjesti

Savjest, kao srce ljudske osobe, sud njegovog djelovanja i prosuđivanja, ima svoj dignitet. „Savjest je duhovna snaga, u slobodi se, slobodna, potpuno ostvaruje. Ne trpi prisile i nasilja; ako ih u strahu prihvaća — ne rađa plodom nego izrodom. (No ne umišljamo da sve težnje za slobodom iz savjesti izvire, ili da je liberalizam njezino čedo). Mnogošta se, na žalost, na savjest poziva što s njom blage veze nema;, pa i ono koji put što je u korijenu zatire ili kvari.“²³ Savjest se manifestira uvijek u odnosu prema drugom čovjeku i prema Bogu. „Savjest u punini izvlači korist iz službe koju joj iskazuje učiteljstvo jedino ako postaje otvorenija djelovanju Duha Svetoga. Čovjek se u svojoj savjesti nalazi sam pred Bogom, no to ne znači da je odvojen od drugih ljudi. Naprotiv, živi li čovjek uistinu s Bogom, ako je posvema otvoren Duhu, njegova se savjest otvara iskustvima i primjerima drugih ljudi. Jedino iskrenom savješću čovjek se može otvoriti naučavanju, a i iskustvima te zajedničkom razmišljanju sa svima drugima.“²⁴

Važnost dostojanstva savjesti ističe i Marciano Vidal pozivajući se na pastoralnu konstituciju GS: „Prema aksiološkoj shemi Drugog vatikanskog sabora u GS u prvom djelu i prvoj glavi govori o dostojanstvu ljudske osobe i da se to dostojanstvo temelji na čovjekovoj otvorenosti onome što ga nadilazi. Posebno bitna crta ljudskog dostojanstva jest ta što je čovjek pozvan u zajedništvo s Bogom" (GS 19). Koncil savjesti daje potpunu slobodu: "Dostojanstvo čovjeka zahtijeva, dakle, da

²³ Drago Šimundža, Savjest u našem vremenu, *Crkva u svijetu*, 12 (1997.) 1, 3.

²⁴ Bernhard Häring, *Kristov zakon: život u zajedništvu s Bogom i bližnjima*, 67.

radi po svjesnom i slobodnom izboru, to jest potaknut i vođen osobnim uvjerenjem, a ne po unutarnjem slijepom nagonu ili po čisto vanjskom pritisku".²⁵

O dignitetu i važnosti savjesti nadalje ističe sljedeće: „Dostojanstvo i važnost savjesti mjere se polazeći od dostojanstva i vrijednosti osobe. Ona svoje dostojanstvo daje savjesti: "Savjest je najskrovitija jezgra i svetište čovjeka" (GS 16); stoga savjest, jednako kao i osoba, ima pravo na nepovredivost. Sa svoje strane savjest vraća dostojanstvo osobi: prema glasu vlastite savjesti svaki će čovjek biti osobno suđen; osobu se ne može podčinjavati zbog njezine savjesti."²⁶ Zadatak u kojem čovjek mora ustrajati u ovom vremenu koje je obilježeno raznim moralnim devijacijama jest taj da očuva pravo na priziv svoje savjesti, što nije lak zadatak. „Uspije li današnji čovjek sakralnu jezgru svojega bitka sačuvati u njezinoj moralnoj funkciji, društvena savjest neće dopustiti da se bilo koji pojedinac sa svojom savjesti razapinje. A to je smisao povijesti i napretka!"²⁷

1.3. Vrste savjesti

Ukoliko savjest gledamo kao spoznaju koju čovjek ima o svojim aktima tj. ukoliko ih gleda naspram norme moralnosti ili moralnih vrijednosti možemo ju podijeliti prema činu (djelovanju) i prema slaganju s objektivnom istinom.

a) Prema činu ili djelovanju:

„- prije čina (conscientia antecedens) savjest otkriva je li namjeravan čin moralno dobar ili nije; ona tu zapovijeda ili zabranjuje;

- za vrijeme samog čina (c. concomitans) savjest izriče subjektu čini li dobro ili ne;
- poslije čina (c. consequens) savjest kaže je li čin bio dobar ili nije, pa odobrava ili kori."²⁸

„b) U odnosu prema slaganju s objektivnom istinom savjest može biti:

²⁵ Marciano Vidal, *Kršćanska etika*, 102.

²⁶ *Isto*, 103.

²⁷ Drago Šimundža, *Savjest u našem vremenu*, 4.

²⁸ Ivan Koplek, *Opća i individualna etika*, 74.

- a) istinita savjest je ona čiji se sud podudara s objektivnom istinom.
b) kriva (pogrešna) savjest je ona čiji se sud ne podudara s objektivnom istinom.²⁹

Ukoliko čovjek smatra da ono što čini jest po sebi dobro iako to nije tu govorimo o iskrivljenoj vrsti savjesti. Savjest također možemo klasificirati u odnosu na njeno trajno stanje prosuđivanja: “*skrupulozna savjest*” – koja iz banalnih stvari dolazi do prosudbe je li nešto grijeh, zlo ili ne; *nježna savjest* – koja uočava i najmanje pogreške koje po sebi nemaju veliku težinu, ali ih ispravno prosuđuje; *laksna savjest* – koja iz nikakva ili malog razloga niječe ili umanjuje krivicu ili grijeh; *uspavana (tupa) savjest* – ona koja je gotovo uspavana, koja iz duge navike grijeha i teške grijeha zanemaruje i umanjuje.³⁰

Sveti Toma smatra da nas savjest uvijek tako obvezuje da je uvijek zlo ako je ne slijedimo. Točno je da nije uvijek dovoljno slijediti svoju savjest, jer ponekad može doći do situacija kada nas kriva savjest ne ispričava. Kako bismo bili sigurni da je neki čin moralno prihvatljiv, važno je imati moralnu sigurnost da je izvršenje tog čina bespriječno. Razmišljanje o moralnim posljedicama i promišljanje o vlastitim vrijednostima mogu nam pomoći donijeti ispravne odluke i djelovati na način koji je u skladu s našim moralnim uvjerenjima. Važno je biti svjestan svojih postupaka i preuzeti odgovornost za njih, te se truditi djelovati na način koji je u skladu s našim moralnim načelima. Prema enciklici *Veritatis Splendor* može se reći „da savjest daje svjedočanstvo čestitosti ili zloće samoga čovjeka, ali ujedno, dapače još prije, ona je svjedočanstvo samoga Boga, čiji glas i čiji sud prodiru u tajnost čovjeka sve do korijena njegove duše, pozivajući ga fortiter et suaviter na poslušnost.“³¹

1.4. Obvezuje li nas kriva savjest?

Savjest može biti snažan unutarnji osjećaj koji nas potiče na preispitivanje naših postupaka i ponašanja.

²⁹ Isto.

³⁰ Isto, 74-75.

³¹ IVAN PAVAO II., *Veritatis Splendor- Sjaj Istine. Enciklika o nekim temeljnim pitanjima moralnog naučavanja Crkve*, Zagreb, 1998., br. 58. (dalje: VS).

„Na temelju razlike između nenadvladive i nadvladive zablude, pa s time onda i zablude koja za sobom povlači krivnju i zablude bez krivnje, možemo reći: naša se volja specificira objektom ne kakav je on u sebi, nego kako se on manifestira i kako ga naš um shvaća. Prema tome naša volja postaje zla time što želi neki objekt za koji zna ili misli da je zao. Ako se volja ne slaže sa savješću, ona teži za objektom koji smatra zlim, makar on i ne bio po sebi zao, i zato čini zlo. Zbog tog treba zaključiti da se i krivoj savjesti, ako je u zabludi bez svoje krivnje, moramo pokoravati. Ipak, krivo bismo zaključili kad bismo omalovažavali objektivnu stranu i vrijednost čina, naglašavajući samo njegov sklad sa savješću. Pravilnost volje uključuje želju da se uskladi s objektivnom normom uma, jer sam subjekt nije posljednji temelj moralne vrijednosti. Inače bi došlo do izražaja da se subjekt puno ne brine o tome stoje li njegovi čini u skladu s pravilnim umom i objektivnim zahtjevom naravi. Zato je potrebno da se subjektivna savjest formira i korigira na objektivnim normama“³².

O obvezujućoj ulozi savjesti govori sv. Pavao kada govori o uvjerenju u svojim poslanicama savjest je posljednja instanca moralne odluke: “A sve što nije iz uvjerenja, grijeh je” (Rim 14,23), ona je ta koja odlučuje o moralnoj kvaliteti vladanja; savjest ne gubi vlastito dostojanstvo niti vlastitu obvezujuću ulogu u slučaju u kojem je bila u zabludi bez krivnje (1 Kor 8-10; Rim 14). Te dvije tvrdnje odlučno označavaju teološko-moralno razmišljanje i daju osnovno usmjerenje kršćanskom djelovanju. Sveti oci, srednjovjekovno skolastičko razmišljanje, posttridentska kazuistika i najnovije crkveno učiteljstvo jasno tvrde i progresivnim smjerom razvijaju Pavlovo učenje o općenitoj vrijednosti savjesti i "pravima savjesti koja je bez krivnje u zabludi". U odnosu na posljednju tvrdnju, Drugi vatikanski sabor opaža: “Ipak se rijetko događa da je savjest uslijed nesavladiva neznanja u zabludi a da time ipak ne gubi svog dostojanstva" (GS 16). Ne gubi svoje dostojanstvo jer je pogriješio samo sud, ali nije pogriješila osoba, jer ona djeluje prema osobnoj ispravnosti, premda ne dostiže puninu moralne istine.“³³

Premda mnogi misle da je savjest nepogrešiva ipak su na krivom tragu. Savjest nije nepogrešiva, barem ne dok postoji moralna istina, odnosno ne ukoliko ne postoji

³² Ivan Koprak, *Opća i individualna etika*, 75-76.

³³ Marciano Vidal, *Kršćanska etika*, 101.

dobro i zlo. Moramo biti u stanju prepoznati razliku između dobra i zla, imati ispravan sud. Savjest dakle nije nepogrešiva. Zadatak nam je odgajati savjest u skladu s naukom Katoličke Crkve.

1.5. Odgoj savjesti

Kao i na svemu u životu čovjek radi na sebi na svom ponašanju, sagledava sebe i u mnogim se stvarima usavršava i odgaja, tako isto odgaja svoju savjest. Čovjek nikada nije kompletan, dovršen i savršen, pa tako ni njegova savjest koju mora uvijek preispitivati i odgajati kako bi došao do stupnja ispravne savjesti.

Bonaventura Duda će reći da je „odgoj savjesti svakako odgoj odgovornosti: ali nikako nije prvenstveno i poglavito odgoj osjećaja krivnje, nego nadasve odgoj za osluh drugoga Boga i čovjeka, ljudi međusobno: da bi se uzraslo do prihvata i uzvrata, do sebedarne i suživotne sveobuhvatne ljubavi.“³⁴ Marciano Vidal u svome djelu ističe „kako je sveti Pavao pokazao posebno zanimanje za oblikovanje savjesti u prvim kršćanskim zajednicama posebno kod Korinćana po pitanju žrtvovanja idolima. "smije li se jesti meso žrtvovano idolima"? (1 Kor 8-10). Pavao daje određene smjernice koje su usmjerene za rad na području odgoja savjesti.“³⁵

Kako bi kršćani trebali oblikovati svoje savjesti i po kojim normama djelovati Pavao donosi u nekoliko svojih poslanica. „kršćani moraju svoje savjesti oblikovati: ispitivanjem samih sebe.“³⁶ O tome svjedoče Pavlove poslanice Korinćanima, Efežanima i Galaćanima. „Neka se dakle svatko ispita pa tada od kruha jede i iz čaše pije.“ (1 Kor 11,28). „Same sebe ispitujte, jeste li u vjeri! Same sebe provjeravajte! Zar ne spoznajete sami sebe: da je Isus Krist u vama? Inače niste pravi.“ (2 Kor 13,5), „A svaki neka ispita svoje djelo, i tada će on samo u sebi imati slavu, a ne u drugome...“ (Gal 6,4). Nadalje ističe odgoj savjesti traženjem Božje volje u Rimljanima i Efežanima: „Ne suobličujte se ovom svijetu, nego se preobrazujte obnavljanjem

³⁴ Bonaventura Duda, Savjest u Bibliji, *Bogoslovska smotra*, 47 (1977) 2-3, 155.

³⁵ Marciano Vidal, *Kršćanska etika*, 104.

³⁶ *Isto*.

svoje pameti da mognete razabirati što je volja Božja, što li je dobro, Bogu milo, savršeno.“ (Rim 12,2), „Istražujte, što je Gospodinu ugodno!“ (Ef 5,10).

Po autoru Marcianu Vidalu „nauk kršćanske tradicije o oblikovanju savjesti iznjedrilo je tri uvjeta koja su nužna u teološko moralnom promišljanju kako bi savjest djelovala kao posvojena norma moralnosti i da može sačinjavati posljednju instancu etičkoga glasa.“³⁷ On ovdje donosi koja su to tri uvjeta teološko moralnog promišljanja: „Ispravnost (kojoj u suprotnosti stoji: "poročna savjest"). Vjerodostojnost osobe odlika je njegove ispravne savjesti. Vjerodostojnost se očituje u dosljednosti osobe, u čežnji za istinom, čovjekovoj otvorenosti prema transcendentnom, prema Bogu i otvorenosti prema drugom čovjeku. Deformacija savjesti može se dogoditi na mnogo načina: zbog indiferentnosti prema istini i dobru, zbog čestog suprotstavljanja glasu savjesti koji govori u čovjeku. Na taj način "savjest zbog grešne navike pomalo postaje gotovo slijepa" (GS 16).

Istinitost (njoj nasuprot stoji: "savladivo pogrešna savjest"). Istinita savjest ima djelovanje koje se ne kosi s moralnom istinom. Tu postoji prilagođavanje između osobne istine (ispravnosti) i objektivne istine (istine). Osobna istina može biti subjektivna i temeljena na individualnim uvjerenjima, iskustvima i perspektivama, dok je objektivna istina neovisna o pojedinačnim mišljenjima i temelji se na činjenicama i opće prihvaćenim normama. Važno je uskladiti osobnu istinu s objektivnom istinom kako bi se postigla moralna i etička ispravnost u donošenju odluka. Savjest, kao što smo rekli, nije "konstitutivni izvor" moralnosti nego "očituje" i "primjenjuje" moralnost. Savjest stoga mora biti prilagođena objektivnoj istini. Ispravnost savjesti obilježena je uobičajenim promjenama u potrazi za objektivnom istinom. Različiti su razlozi koji su prepreka tom cilju a da nekada nije krivac čovjek. U takvim okolnostima savjest nije izgubila svoju vrijednost i dostojanstvo iz razloga jer je zadržala svoju ispravnost. Sigurnost (njena suprotnost je: "dvoumna savjest"). Savjest mora biti sigurna u svoje postupke. Sigurnost se postiže: na direktan način pomoću objektivne istine ili indirektno odnosno refleksno u slučaju da objektivna istina nije dovoljno jasno izražena. Da bi se postigla moralna sigurnost i otklone pojedine sumnje

³⁷ *Isto.*

kršćansko moralno promišljanje donosi kriterije koji se nazivaju "neizravnima" ili "refleksnima".³⁸

Prilikom oblikovanja savjesti u obzir se mora uzeti i rezultate drugih znanosti a posebno psihologije i onoga što psihologija pruža na području ljudske savjesti. Marciano Vidal je toga svjestan te ističe koliko je psihologija za to nužna. Također ističe na što posebno pri tome treba voditi računa a po njemu je to slijedeće:

- „pružanju potpore odgajanju savjesti u razvojnom razdoblju u odnosu na proces razvoja moralnog osjećaja slijedeći opis psihologa (primjerice J. Piageta, L. Kohlberga). Korisno je postići prijelaz od heteronomije na socionomiju a od te na autonomiju.
- pospješivati u odraslih osoba funkcionalnu ravnotežu različitih razina i dinamičnosti koje sačinjavaju moralno ponašanje: ravnotežu između razuma, osjećaja, motivacije i ponašanja;
- predusresti, i ako je potrebno ispraviti, moguća iskrivljenja savjesti zbog neprilične intervencije podsvijesti. Kroz psihološke mehanizme "projekcije", "racionalizacije" i ostale još suptilnije mehanizme, podsvjesno može iskriviti savjest tako da ona postane: odjek društva, izraz društvene uloge, glas nesvjesnoga, ideal vlastitog "ja"; itd.;
- prihvatiti u odgoju savjesti "zakon postupnosti", koji se uvelike razlikuje od "postupnosti zakona"; objektivna vrijednost ne može biti "snižena" (=postupnost zakona") ali može biti prilagođena razvoju osobe (= zakon postupnosti).³⁹

Zaključno, stoga, možemo reći da se čovjek ne rađa sa odgojenom, određenom savješću nego da se ona mora odgajati, ona nije determinirana. Mnogi su čimbenici koji utječu na odgoj savjesti i na njezinu formaciju poput društva, običaja, mentaliteta i drugih faktora koji utječu na njeno formiranje. Međutim nužno je izbjeći sve negativne faktore kako bi se savjest ispravno formirala.

³⁸ *Isto*, 106.

³⁹ *Isto*.

2. PRIZIV SAVJESTI

Kako smo već u uvodu napomenuli pravo na priziv savjesti u Republici Hrvatskoj jedno je od gorućih pitanja u posljednjih nekoliko godina. Pravo na priziv savjesti trebalo bi biti pravo na slobodnu odluku svakoga čovjeka, no mnogima je danas to pravo uskraćeno zahvaljujući slobodnoj (samo) volji “velikih“ i notornom aksiomu političkog bezglavlja.

Prigovor savjesti se uglavnom dizao protiv sustava koji je bio nepravedan, što čini i danas možda na krivi način. „Pravo na priziv savjesti je važan dio prava i dužnosti dobro odgojene savjesti. To podrazumijeva odgovorno postupanje u izvršavanju naredbi, dužnosti, pozicija i službi, uz poštovanje vlastitih moralnih uvjerenja. Priziv savjesti omogućuje pojedincu da se usprotivi postupcima ili odlukama koje smatraju prihvatljivima na temelju njihove savjesti, te da djeluju u skladu s vlastitim moralnim vrijednostima.“⁴⁰ Dakle ovdje se radi isključivo o ljudskoj slobodnoj odgovornosti i moralnom ponašanju. U našem vremenu, kako u Republici Hrvatskoj, tako i šire u svijetu glas savjesti redovito je podignut protiv: rata, naoružanja, odsluživanja vojnog roka, itd., a u novije vrijeme pogotovo obilježeno pandemijom neki se po savjesti ne mogu, odnosno ne smiju cijepiti.

Papa Ivan Pavao II. prigodom Svjetskog dana mira 1. siječnja godine 1991. poslao je poruku: „Država ima dužnost ne samo priznati temeljne slobode savjesti, nego ih i promicati, uvijek pak u svjetlu naravnog moralnog zakona i zahtjeva općega dobra sačuvavši poštivanje dostojanstva svakoga čovjeka.“⁴¹ Također napominje da sloboda savjesti ne podrazumijeva i ne daje pravo na pretjeranu praksu prigovora savjesti. Dietrich Bonhoeffer u svom djelu govori o tome kako odgovornost, koja bi prisiljavala na djelovanje protiv savjesti, samu bi sebe osudila.⁴² Želi kazati da nikada ne bismo smjeli djelovati suprotno nalogu naše savjesti. Savjest ostaje ona na koju se čovjek uvijek oslanja i s kojom u skladu djeluje, a preziranje i odbacivanje priziva savjesti ima za posljedicu uništenje.

⁴⁰ Ivan Fuček, *Moralno- duhovni život. Osoba Savjest*, 224.

⁴¹ *Isto.*

⁴² Usp. Dietrich Bonhoeffer, *Etika*, Synopsis, Sarajevo, 2009., 268.

Djelovanje protiv savjesti je jednako suicidalnom djelovanju, dakle onom protuživotnom djelovanju. Priziv savjesti postaje središnja tema našega vremena o kojem se najviše govori u povezanosti s aktualnom temom pobačaja. Oni koji dižu svoj glas protiv npr. pobačaja, koji se pozivaju na svoju savjest, vjeroispovijest i tome slično, bivaju izrugani i smatrani zaostalima. Pravo na priziv savjesti i „pravo na pobačaj“ često se nađu na vagi. Tko ima veće pravo liječnik ne izvršiti pobačaj tj. ubojstvo pozivajući se na savjest ili žena to učiniti pozivajući se na pravo žene tvrdeći da su njena prava da počinu abortus (ubojstvo) ugrožena.

Razmišljajući bolje o mnogim nazovi „pravima“ poput: pobačaja, vojnog roka, rata, možemo vidjeti da pravo na priziv savjesti ni na koji način ne narušava nikakva ljudska prava. Ako ljudi cijene i vole demokraciju, ako su na strani života, ako želi pomoći onim nezaštićenima i nemoćnima trebali bi djelovati po vlastitoj savjesti koja je po mogućnosti ispravno odgojena.

Danas kako u mnogim zemljama tako i kod nas je priznato pravo priziva savjesti na području medicine, vojske, kako u javnim, tako i u privatnim sektorima. „Razmatrajući pravo na prigovor savjesti, najveća bi pogreška bila razmatrati ga samo sa strogo formalno-pravnog gledišta. Naime, priziv savjesti je pravo i odluka pojedinca da izvrši ili odbije izvršiti neku radnju ili provesti neki postupak, postupajući tako suprotno zakonu, propisu ili nekoj drugoj odredbi, jer se prema uvjerenju tog pojedinca izvršenje te radnje protivi etičkim, moralnim ili vjerskim uvjerenjima, odnosno savjesti toga pojedinca.“⁴³ Priziv savjesti možemo smatrati kao neku vrstu opravdanja za ne-djelovanje, koji je često motiviran raznim vlastitim uvjerenjima poput nacionalnih, vjermičkih, etičkih, slobode pojedinca itd.

Pravo na priziv savjesti dokazuje slobodu pojedinca, „prava na njegovo samoodređenje, specifičnu osobnost i konačno samopoštovanje. Zabrana prigovora savjesti nije svojstvena pravnim sustavima s visoko razvijenim sustavima jamstava osobnih, ljudskih prava i temeljnih sloboda te bi svako gušenje toga prava, bilo zakonodavno bilo institucionalno, vratilo civilizaciju ljudskih prava u vremena

⁴³ Katarina Matković, Priziv savjesti- Štit od grijeha, u: *Glas Koncila*, (2019.), na: <https://www.glas-koncila.hr/priziv-savjesti-stit-od-grijeha-sto-povezuje-hrvatsku-ljekarnicu-americkoga-slasticara-i-norvesku-lijecnicu/>. (21. 01. 2024.)

totalitarnih režima i kazneno djelo verbalnog delikta.“⁴⁴ Stoga dokidanje prava na priziv savjesti krši sva ljudska prava i degradira čovjeka na razinu automata, što zapravo čini jednu totalitarnu vladavinu.

Čovjek ukoliko poštuje i sluša svoju savjest i ukoliko je utemeljena na njegovu vlastitu uvjerenju, jamči mu osobni dignitet, dostojanstvo osobe. Čovjek uživa poseban položaj u svijetu, među stvorenjima ima posebno dostojanstvo, stvoren je na sliku Božju i od Boga koji mu je sve darovao i podložio. Najveća vrijednost na svijetu barem u sustavima koji su donekle pravedni ili nazovi demokratski jest upravo ljudska sloboda, a iz te slobode proizlaze i prava, pa i samo pravo na priziv savjesti. Po svom rođenju čovjek je slobodan, Bog ga stvara, šalje u svijet slobodnog iz te slobode eto prava, koja će se nedvojbeno kasnije uskratiti, a u nekim sustavima zasigurno i oduzeti. Oduzimanje prava na priziv savjesti je udar na čovjeka, njegovu slobodu i dostojanstvo.

Nadalje, „Tko pribjegava prigovoru savjesti mora biti zaštićen ne samo od krivične kazne već i od bilo kakve druge sankcije na pravnom, disciplinskom, ekonomskom i profesionalnom planu.“⁴⁵ Da bi svijet mogao ići naprijed i društvo napredovalo potrebno je uložiti sve napore da se pravo na priziv savjesti zakonom zaštiti. Neki autori smatraju da razjašnjenje sve uloge priziva savjesti nalazimo u Pavlovoj poslanici Rimljanima „Jer, kad god pogani, premda nemaju Zakona, vrše, vođeni naravljju, propise zakona, oni se nemajući zakona sebi samima zakon“ (Rim 2, 14). To tvrdeći da je propisani zakon upisan u njihova srca, kao nutarnji sudovi koji ih optužuju ili brane.⁴⁶

Drugi Vatikanski sabor obilježen je žestokom borbom po pitanju savjesti i njezine slobode, vjerske deklaracije i u odnosu prema državi, što dokazuje vječito napeti odnos savjesti i zakona odnosno stalnu aktualnost toga pitanja. U nastojanju da se poveže zakon sa savješću, a oboje skupa s Bogom dogmatska konstitucija GS kaže sljedeće: „Da čovjek u dubini svoga srca otkriva nešto što nije od njega a čemu mora služiti.

⁴⁴ Isto.

⁴⁵ IVAN PAVAO II., *Evangelium Vitae- Evandjelje Života, O vrijednosti i nepovredivosti ljudskog života*, (25. III. 1995), Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1995., br. 74.

⁴⁶ Usp. Stjepan Čovo, Savjest i istina prema enciklici Veritatis Splendor, *Služba Božja*, 35 (1995.) 1, 74.

Čuje glas koji ga upućuje k onim istinskim vrijednostima i koji govori što mora činiti a što izbjegavati. To je onaj zakon koji je Bog utkao u čovjeka i po kojem će mu se suditi.“ (GS 16.) Koliko god je ova teza dobro postavljena problemi nastaju kada zakon i odluka koju je donijela savjest dođu do razilaženja. U tom slučaju nastaje dilema u što se pouzdati, čemu prednost dati zakonu ili savjesti? Jedni se utječu zakonu ističući da nitko ne smije počinuti zlo, a drugi pak na savjest kao posljednju normu moralnog djelovanja. Marciano Vidal tvrdi da je savjest sjedište moralnosti jer je ona zapravo prostor moralnog zova, te kako djelovanje prema savjesti je ono odlučujuće obilježje moralnosti koje čovjek utiskuje u svoje djelovanje.⁴⁷

Fuček tvrdi kako je važno za naglasiti da VS smješta „glas Božjega zakona ne negdje izvana nego u srce osobe ili u moralnu savjest.“⁴⁸ Nekada postoje zamršeni odnosi između pojedinih zakona i ljudske savjesti, odnosno često su u konfliktu. „Danas jako raširen konflikt koji se manifestira u prigovoru je takozvani "unutarnji konflikt" u kojem se govori o ne slaganju s autoritetima Crkve ili države.“⁴⁹ „Priziv savjesti nekada se koristio u svrhu negodovanja protiv nepravednih sustava koji su bili manjkavi i bezbožni, dok danas služi za potpuno druge svrhe i krive motive.“⁵⁰

Dakle, da zaključimo pravo na priziv savjesti je osobno i slobodno opredjeljenje čovjeka da neku radnju izvrši ili neizvrši u skladu sa svojim uvjerenjima i etičkim normama. Kršćanin je dužan djelovati po načelima i moralnim normama koje naučava Katolička Crkva. Opća deklaracija o pravima čovjeka u članku 18. jasno naglašava da svatko ima pravo na slobodu svoje misli, savjesti i vjere, slobodu izražavanja i djelovanja po svojoj savjesti. Dakle svaki čovjek treba, odnosno dužan je slijediti i raditi po svojoj savjesti i nitko mu to pravo ne može oduzeti ni utjecati na to da radi protiv nje.

⁴⁷ Usp. Marciano Vidal, *Kršćanska etika*, 100.

⁴⁸ Ivan Fuček, *Moralno-duhovni život, Osoba Savjest*, 172.

⁴⁹ *Isto*.

⁵⁰ *Isto*, 224.

2.1. Priziv savjesti u Svetom Pismu

Kako smo već spomenuli savjest ima svoje utemeljenje i u Bibliji, a posebno o njoj govori Pavao apostol u svojim poslanicama, barem u onima za koje smo sigurni da su autentične. Ona se u svetopisamskim tekstovima najviše očituje u slobodnoj odluci čovjeka na Božje zapovjedi, u njegovoj slobodi na Božji upit ili zapovijed. U Starom zavjetu nigdje nećemo naići na direktni govor o savjesti ali je prisutna na indirektan način. Bonaventura Duda ističe kako „tema savjesti u Bibliji otpočinje pratemeljnim podatkom biblijske objave o Bogu i čovjeku te sav govor o savjesti u Bibliji treba se smjestiti u okvir cjelovite i autentične slike o Bogu i čovjeku koju pruža sveto Pismo.“⁵¹ Za razliku od svih drugih stvorenja čovjek se ipak razlikuje od svih i to na jedan poseban, uzvišen način, posebno u svojoj suradnji s Bogom u čemu je sve drugo stvoreno zakinuto. „Pratemelj biblijskog govora o savjesti temelj je biblijske antropologije – čovjek stvoren na sliku Božju. To ga ne stavlja u odnos samo sa svim ostalim stvorenim nego i u odnos i dijalog s Bogom. Upravo taj odnos ga čini posebnim od životinja i ostalih stvorenja jer ovaj odnos uključuje njegovo moralno ponašanje.“⁵²

U svetom Pismu riječ savjest gotovo je uvijek povezana sa srcem gdje bi srce zapravo uvijek značilo i označavalo savjest, pod hebrejskom riječju *leb* a grčkom *kardia*. Naime Bonaventura Duda govori „kada bi smo se uputili za ovim dvjema riječima naš govor o savjesti bi se odužio budući da je srce jako širok pojam koji se kreće od fizičkog organa pa seže sve do biti ljudske osobe“⁵³. Autor također ističe da je srce ono najčovječnije u čovjeku. „Unatoč tome što srce nema neko konkretno značenje uvijek je najuže povezano s reakcijama i glagolima kao npr. ljubiti, voljeti i tima sličnima.“⁵⁴. I drugi autori su na tragu ovakvog ili sličnog razmišljanja po pitanju savjesti u Svetom Pismu, među njima je i Marciano Vidal koji pojam savjest ne svodi uvijek na taj izraz, nego ističe i druge riječi i pojmove koji su usko vezani uz sam pojam savjesti.

⁵¹ Bonaventura Duda, *Savjest u Bibliji*, 154.

⁵² *Isto*.

⁵³ *Isto*.

⁵⁴ *Isto*.

Na temelju toga on ističe koliko se puta riječ savjest spominje u Starom zavjetu a koliko u Novom zavjetu te pod kojim sve pojmovima. „U SZ riječ "syneidesis" pojavljuje se dva puta (Sir 10, 20; Mudr 17, 10). Unatoč tome pojam savjesti u SZ ne može se svesti na jednostavni izraz "savjesti". Treba vidjeti ostale riječi i pojmove. Izraz "srce". U SZ srce se pojavljuje kao svjedok čudoredne vrijednosti čovjekovih čina. Za Davida se, u dvije prilike u kojima je počinio neko zlo, kaže da mu "zakuca srce" (1 Sam 24, 6; 2 Sam 24, 10). Salomon svjedoči protiv Šimeja: "Ti znaš sve zlo koje si učinio mom ocu Davidu. Tvoje je srce toga svjesno" (1 Kr 2, 44). Jeremija primjećuje da je "griješ upisan u pločicu njihova srca" (Jer 17, 1). Job odgovara onima koji ga optužuju: "Zbog mojih me dana srce korit neće" (27, 6). Bog je onaj koji proniče srce i koji će na kraju prema srcu prosuđivati čovjekovu krivicu ili nevinost (usp. 1 Sam 16, 7; Izr 21, 2; Jer 11, 20; 17, 10; 20, 12; Ps 7, 10; 26, 2; itd.). Srce je mjesto u kojem se ponutarnjuje božanski zakon. Postaje nutarnji zakon. "Danas, dakle, spoznaj i zasadi u svoje srce: Jahve je Bog gore na nebu i ovdje na zemlji drugoga nema" (Pnz 4, 39).⁵⁵ On također naglašava srce kao bit ljudskog života i savjesti. Što se tiče novoga zavjeta autor ističe tekstove koji su isključivo Pavlovi tekstovi i poslanice, bilo autentične ili ne.

2.2. *Priziv savjesti kod sv. Pavla apostola*

Ermenegildo Manicardi, ističe tri Pavlove tvrdnje koje upućuju na govor o savjesti, u Prvoj poslanici Korinćanima, Drugoj poslanici Korinćanima i Rimljanima. "Doista, ničega sebi nisam svjestan, no time nisam opravdan" (1 Kor 4, 4). "U ovom tekstu se savjest očito promatra u njoj funkciji vrhovnog ljudskog sudišta koje je ovlašteno zahvaćati u ljudsko djelovanje. Istovremeno postaje očito da ovakav njen položaj ne daje savjesti potpunu apsolutnost. Konačni sud o nekoj osobi pripada Bogu. Savjest je ipak jedan ljudski sud. Stoga i u slučajevima kada može sasvim ispravno donijeti jednu pozitivnu prosudbu, ona sama po sebi nije u stanju ponuditi čovjeku opravdanje i spasenje, koji su joj potrebni."⁵⁶ Nadalje autor govori o drugoj Pavlovoj

⁵⁵ Marciano Vidal, *Kršćanska etika*, 109.

⁵⁶ Ermenegildo Manicardi, *Zakon, savjest i milost u naučavanju sv. Pavla (I)*, 19.

izjavi: „tekst iz Pavlove poslanice 2 Kor 1, 12 dovodi u diskusiju odnose između Pavla i zajednice u Korintu. Ta pitanja su centralni dio ove poslanice. To Pavlovo pozivanje na svjedočanstvo savjesti je možda i njegov strah od toga da mu oni ne vjeruju.“⁵⁷ „Tvrđnja u 2 Kor 1, 12 je na određeni način komplementarna tvrdnji sadržanoj u 1 Kor 4, 4. Dok 1 Kor 4, 4 otkriva nastojanje da se predoči relativnost suda savjesti u odnosu na posljednji Božji sud, slava radi „svjedočenja savjesti“ (2 Kor 1, 12) potcrtava pozitivnu funkciju syneidesisa s obzirom na posljednji sud. Premda syneidesis nije nikada aktivni princip opravdanja, pa ni onda kada ništa ne predbacuje, ona, ukoliko predstavlja svjesnost koja omogućuje nadu glede vlastitog spasenja, obavlja ipak jednu stvarnu funkciju.“⁵⁸

Nadalje se Pavao u svojim poslanicama poziva na svjedočanstvo savjesti poput onoga u Poslanici Rimljanima: “Istinu govorim u Kristu, ne lažem; svjedok mi je savjest moja u Duhu Svetom“ (Rim 9, 1). Pavao ovim riječima daje težinu pojmu savjesti. Manicardi će ovaj redak protumačiti kao da se Pavao poziva na savjest kao garanciju svoga govora. “U retku Rim 9, 1 koji se nalazi na početku važnog dijela te poslanice, Pavao želi uvjeriti da je svjedočanstvo njegove savjesti garancija onoga što se sprema izreći. Naime, tvrdnja prema kojoj bi on sam htio biti "proklet, odvojen od Krista" u korist svojih sunarodnjaka (r. 3), nalazi se u opasnosti da joj ljudi ne povjeruju.“⁵⁹ Ovdje možemo iščitati da samo pozivanje Pavla na savjest ima težinu gotovo jednaku zakletve. Zašto Pavao govori o savjesti u Duhu Svetom nije sasvim jasno. Po nekim autorima to bi značilo da bi savjest tada bila nepogrešiva. Bonaventura Duda će reći da u kršćanstvo pojam savjest unosi sv. Pavao i da je to podloga za daljnje promišljanje.

Prema Bonaventuri Dudi najviše elemenata za biblijsku teologiju savjesti kod Sv. Pavla nalazimo u njegove dvije poslanice kod Rimljana i Prve Korinćanima koje se po njegovom mišljenju uzajamno nadopunjuju. Radi se o odlomku Rim 14, 1 - 15, 13. „Slaboga u vjeri prigrlite, ali ne da se prepirete o mišljenjima“ (14, 1). „A Bog nade napunio vas svakom radošću i mirom u vjeri da izobilujete u nadi snagom Duha Svetoga“. (1 Rim 15, 13). Komplementarni ovim redcima su iz 1 Korinćanima. „U

⁵⁷ Isto.

⁵⁸ Isto, 20.

⁵⁹ Isto.

pogledu mesa žrtvovana idolima, znamo, svi posjedujemo znanje. Ali znanje nadima, a ljubav izgrađuje. Ako tko misli da što zna, još ne zna kako treba znati. A ljubi li tko Boga, Bog ga poznaje. Dakle, u pogledu blagovanja mesa žrtvovana idolima, znamo: nema idola na svijetu i nema Boga do Jednoga. Jer sve kad bi i bilo nazovibogova ili na nebu ili na zemlji – kao što ima mnogo "bogova" i mnogo "gospodara"! Nama je jedan Bog, Otac, od koga je sve, a mi za njega; i jedan Gospodin, Isus Krist, po kome je sve, mi po njemu. Ali nemaju svi toga znanja. Neki, navikli na idole, još jedu meso kao idolima žrtvovano i njihova se savjest kalja jer je nejaka. A k Bogu nas ne privodi jelo. Niti što gubimo ako ne jedemo; niti što dobivamo ako jedemo. A pazite da ne bi možda ta vaša sloboda bila spoticaj nejakima. Jer vidi li tko tebe koji imaš znanje za stolom u hramu idolskomu, neće li se njegova savjest, jer je nejaka, "izgraditi" da jede žrtvovano idolima? I s tvoga znanja propada nejak, brat za kojega je Krist umro. Tako griješeći protiv braće i ranjavajući njihovu nejaku savjest, protiv Krista griješite“. (1 Kor 8, 1-13). Sve je slobodno! Ali – sve ne koristi. Sve je dopušteno! Ali – sve ne saziđuje. (1 Kor 10, 23). „Nasljedovatelji moji budite, kao što sam i ja Kristov.“ (1 Kor 11,1). Po Bonaventuri Pavao ovdje rješava pitanje suodnosa u kršćanskoj zajednici bez obzira na različita gledišta u savjesti na konkretno ponašanje.“⁶⁰ S obzirom da svi nemaju ista gledišta na konkretne situacije radi se o velikim razlikama koje su određene možda različitim mentalitetom, običajima s obzirom da se radi o praktički različitim narodima, pa je logično i zaključiti da je i mentalitet taj koji formira savjest.

Po Dudi Pavao rješava pitanja jakih i slabih u Rimu i Korintu i tako daje konkretne odgovore i načela po pitanju savjesti. Duda će pod ovom zastarjelom problematikom naći odgovore na suvremena pitanja savjesti: „koji je odnos u jednoj Crkvi između savjesti obostrano sigurnih, formiranih, koji je odnos sustezljivih ili konzervativnih s jedne strane a progresivnih s druge strane, može li se općenito govoriti o pluralizmu savjesti, koji je odnos kršćana s nekršćanima?“⁶¹. Tako Pavao u Rim 14, 1-2 daje jasan napatuk „jakima“ „A slaboga u vjeri primajte lijepo, a da ne sudite o mišljenju njegovu. Jer jedan vjeruje, da smije sve jesti, a koji je slab, jede zelje.“ (Rim 14, 1-2), a u nastavku nagovor je obostran „Tko jede, neka ne prezire

⁶⁰ Usp., Bonaventura Duda, Savjest u Bibliji, 169.

⁶¹ *Isto*.

onoga tko ne jede; tko pak ne jede, neka ne sudi onoga tko jede. Ta Bog ga je prigrlio. Tko si ti da sudiš tuđega slugu? Svojemu Gospodaru i stoji i pada! A stajat će jer moćan je Gospodin da ga podrži. Netko razlikuje dan od dana, nekome je opet svaki dan jednak. Samo nek je svatko posve uvjeren u svoje mišljenje. Tko na dan misli, poradi Gospodina misli; i tko jede, poradi Gospodina jede: zahvaljuje Bogu. I tko ne jede, poradi Gospodina ne jede i – zahvaljuje Bogu. Jer nitko od nas sebi ne živi, nitko sebi ne umire. Doista, ako živimo, Gospodinu živimo, i ako umiremo, Gospodinu umiremo. Živimo li dakle ili umiremo – Gospodinovi smo. Ta Krist zato umrije i oživje da gospodar bude i mrtvima i živima. A ti, što sudiš brata svoga? Ili ti, što prezireš brata svoga? Ta svi ćemo stati pred sudište Božje. Jer pisano je: Života mi moga, govori Gospodin, prignut će se preda mnom svako koljeno i svaki će jezik priznati Boga. Svaki će dakle od nas za sebe Bogu dati račun. Nikoga ne uznemirujte. Dakle, ne sudimo više jedan drugoga, nego radije sudite o tome da ne valja postavljati bratu stupice ili spoticala.“ (Rim 14, 3-13).

Na pitanje što Pavao misli pod jakim i slabima Duda je na tragu toga da su i jedni i drugi, i jaki i slabi. Da su kršćani koji su na različitoj razini rasta vjere pa dosljedno i uvida savjesti.⁶²

Autor nadalje ulazi u analizu same riječi *syneidesis*. On donosi slijedeće: „da se u poslanici Korinćanima ovaj pojam pojavljuje bar 9 puta što nije specifično za poslanicu Rimljanima, ali se kod Rimljana više puta pojavljuje riječ vjera, tek kao zamjena za izraz savjest i također riječ razum za koju autor želi reći da se u njoj nalaze elementi za govor o savjesti u Novom zavjetu.“⁶³

Što se tiče Novoga zavjeta i prisutnosti riječi savjest opet je kod Pavla najprisutnija, koliko puta i u kojim poslanicama piše Marciano Vidal: U NZ riječ savjest se javlja u brojnim tekstovima: „8 puta u 1 Kor 8, 7. 10. 12; 10, 25. 27. 28. 29, 3 puta u 2 Kor 1,12; 4, 2; 5, 11, 3 puta u Rim 2, 15; 9, 1; 13, 5, 5 puta u Heb 9, 9. 14; 10, 2. 22; 13, 8, 6 puta u pastoralnim poslanicama; 1 Tim 1, 5. 19; 3, 9; 4, 2; 2 Tim 1, 3; Tit 1, 15, 3 puta u 1 Pt 2, 19; 3, 16. 21, 2 puta u Dj 23, 1; 24, 26.“⁶⁴

⁶² Usp., *Isto*.

⁶³ *Isto*.

⁶⁴ Marciano Vidal, *Kršćanska etika*, 110.

Iz ovih odlomaka donosi neke zaključke onoga što Pavao želi reći i misli pod pojmom savjesti, te donosi neke smjernice. „Pojam savjesti: Savjest je "vjersko-ćudoredan" sud ili "vjersko-ćudoredan način vladanja" (2 Kor 4, 2; 5, 11; Rim 13, 5). Savjest se promatra i kao "svjedok" (Rim 2, 15; 9, 1; 2 Kor 1, 13): Pavao tu vjerojatno misli na dosljednu savjest koja je neprevarljiv svjedok. Savjest: urođena ćudoredna raspoloživost zajednička svim ljudima (Rim 2, 14 sl.). U tom teškom tekstu Pavao, između ostaloga, tvrdi da svi ljudi imaju neku sposobnost ćudorednog prosuđivanja. Savjest je posljednja instanca moralnog odlučivanja. Prema Pavlu savjest kao posljednja instanca odlučuje o ćudorednoj kvaliteti nekog čina. Tu se javlja pitanje "prava pogrešne savjesti". Taj nauk Pavao predstavlja u dva poznata teksta: 1 Kor 8-10; Rim 14. Oblikovanje i odgoj savjesti. Pavao želi da svi imaju prosvijetljen i jasan razum (1 Kor 10, 29-30), premda još više želi srca koja ljube.“⁶⁵

Za kompletniji govor o savjesti sve ovo je od velikoga značaja kao i njihovo značenje. „Savjest-navika-uvjerenje-pamet-gnoza-vjera. Za Dudu su zanimljivi i glagolski podaci koje ističe osvrćući se na Rim 14: krivo sudim/prosuđujem i sudim-osuđujem, anakrino/rasuđujem i raspitujem se (1 Kor 12, 25) diakrino/prosuđujem, itd. Na temelju ovoga postavljamo pitanje koji je bio Pavlov naum? „Dakle vjernik kao vjernik jest čovjek koji sebe, ljude, kozmos, Boga shvaća i vrednuje u svjetlu Božje riječi, Božje objave, i upravo je tu čovjek suodnosan s drugim, bilo da je taj drugi Bog ili da je taj drugi čovjek, ljudi. I tu je veliki Pavlov naum i savjest stoji pod zakonom ljubavi - agape. Stoga nitko u ime savjesti ne smije povrijediti ljubav.“⁶⁶

2.3. Priziv savjesti kao religiozna označnica čovjeka

Ukoliko čovjeka promatramo pod vidom religioznog bića onda i savjest gledamo iz drugog kuta, iz kuta njegova religioznog uvjerenja i njegovog odnosa s onim što ga nadilazi, onim transcendentnim s Bogom. Slijedom toga Drugi vatikanski sabor u konstituciji GS govori o savjesti kao o unutarnjem glasu čovjeka. „Savjest je najdublje, najskrovitije svetište čovjeka, mjesto u kojem je čovjek sa svojim Stvoriteljem i gdje

⁶⁵ Marciano Vidal, *Kršćanska etika*, 111.

⁶⁶ *Isto*.

je najjasniji glas Božji. Čovjeku je tu jasno osvjetljena zapovijed ljubavi prema Bogu i čovjeku.“ (GS 16).

Kako i na koji način se shvaća i funkcionira savjest kod kršćanina i na koji se način živi: „Za kršćanina, savjest je važan moralni kompas koji je usko povezan s vjerom i duhovnošću. Savjest se smatra Božjim darom koji pomaže pojedincu da razumije što je ispravno i što nije u skladu s Božjim voljom. U kontekstu Presvetoga Trojstva, Kristova misterija i života Crkve, savjest se razumije i provodi kao odraz Božje prisutnosti i djelovanja u svakodnevnom životu vjernika. Religiozna dimenzija savjesti pruža kršćaninu dublje razumijevanje moralnih pitanja i potiče ga na život u skladu s evanđeoskim vrijednostima. Vjera usmjeruje savjest prema eshatološkom ufanju, gdje se suprotnosti poput sigurnosti i sumnje, radosti i žalosti, praštanja i obraćenja sjedinjuju u vjeri u Božju ljubav i milosrđe. Kroz integraciju vjere i savjesti, kršćanin može razviti dublji duhovni život, težiti moralnom savršenstvu i živjeti u skladu s Božjim planom za njega. Ova povezanost omogućuje vjerniku da donosi moralno odgovorne odluke i da raste u ljubavi prema Bogu i bližnjemu.“⁶⁷

⁶⁷ Marciano Vidal, *Kršćanska etika*, 97.

3. PRIZIV SAVJESTI U KONKRETNIM ŽIVOTNIM SITUACIJAMA

Mnoge su životne situacije koje traže čovjekovo opredjeljenje za ili protiv, koje traže da čovjek djeluje po svojoj savjesti i sluša njezin glas. U nastavku ćemo donijeti neke konkretne primjere priziva savjesti u konkretnim okolnostima. „Pavlov model rješenja može biti koristan smjernica, ali važno je imati na umu da se savjest i moralna uvjerenja razlikuju među pojedincima, uključujući i kršćane. Ono što je jednoj osobi normalno, drugoj može biti sablazan, i obrnuto, zbog različitih interpretacija savjesti i moralnih vrijednosti. U današnjem društvu, mnogi se pozivaju na vlastitu savjest, no svatko ima svoje subjektivne stavove i uvjerenja. Stoga, iako se koristi isti izraz "savjest", sadržaj i značenje tog pojma može varirati među pojedincima. Važno je razumjeti i poštovati različitost u tumačenju savjesti i pristupu moralnim pitanjima.“⁶⁸

Na savjest se pozivaju mnogi, a puno toga veze sa savješću nema. „Priziv savjesti koriste roditelji u odgoju djece, a i djeca u ustanku protiv roditelja, pozivaju se i prosvjetni djelatnici a i studenti protiv njihovog naučavanja. Na savjest se pozivaju i državni službenici, politički predstavnici i samim time i oni koji ih opstruiraju. U ime savjesti mnogi zlo čine, nepravедno žive i naposljetku neke odvedu i u smrt.“⁶⁹

U daljnjem nastavku ćemo donijeti konkretnije situacije priziva savjesti koje su aktualne i u današnjem vremenu.

3.1. Pravo na priziv savjesti u Republici Hrvatskoj

Pravo na priziv savjesti u Republici Hrvatskoj jedno je od gorućih pitanja u posljednjih nekoliko godina. Ovo se posebno odnosi na zdravstvene djelatnike u javnim tj. državnim bolnicama koji su odbili izvršiti abortus jer se to kosi s njihovim vjerskim i moralnim stajalištima. Zakon Republike Hrvatske dozvoljava ženama, djevojkama, pravo na pobačaj, iako taj zakon svoje korijenje ima u Socijalističkoj

⁶⁸ Ivan Fuček, *Moralno-duhovni život. Osoba Savjest*, 152.

⁶⁹ *Isto*, 153.

Federativnoj Republici Jugoslaviji i prepisan u zakonodavstvo Republike Hrvatske nakon odcijepljena od iste.

Građansku slobodu priziva savjesti štiti institut „priziva savjesti“, a sam priziv savjesti je pozivanje neke osobe na slobodu vlastite savjesti te stoga ista odbija postupati na ugovoreni način zbog etičkih, moralnih ili vjerskih uvjerenja. Premda se priziv savjesti može tumačiti kao otpor sama, klauzula savjesti sprječava povezivanje priziva savjesti s neposluhom/otporom, a razlog tomu je što odbijanje postupanja po ugovoru nije usmjereno kao buntovništvo iz političkih razloga ili traženje nekakve opće pravičnosti. To je unutarnja nemogućnost obavljanja djela, a osoba koja se pozvala na priziv savjesti sebe ne smatra krivom za odbijanje počinjenog djela. Stoga dosadašnja iskustva govore da prilikom kolizije između građanske (pravne) obveze i priziva savjesti gotovo uvijek biva odlučeno u korist drugotnog tj. priziva savjesti, jer smatra se da iako osoba može biti pravno kažnjena mogućnost ponavljanja kaznenog djela gotovo je stopostotna jer vanjska kazna je površna prema moralnoj, unutarnjoj kazni.

Sloboda priziva savjesti određena je Ustavom Republike Hrvatske koji se posebno osvrće u članku 47.: “Dopušten je prigovor savjesti onima koji poradi svojih vjerskih ili moralnih nazora nisu pripravnici sudjelovati u obavljanju vojničkih dužnosti u oružanim snagama.”⁷⁰

Priziv savjesti omogućava medicinskom osoblju odbiti neke akte koje se protive njihovim uvjerenjima. Sami razlozi odbijanja mogu biti osobni, tehnički, psihološki itd. Odbijanje provedbe medicinskog postupka abortusa spada u negativne prizive savjesti. Ako zdravstveni djelatnik obavi na pacijentu postupak koji je protivan važećim odredbama i zakonima, a zdravstveni djelatnik je, po savjesti, djelovao za dobrobit pacijenta – taj postupak naziva se pozitivni priziv savjesti.

⁷⁰ Ustav RH, čl., 47.,14, *Pročišćeni tekst Ustava Republike Hrvatske, Ustavni sud Republike Hrvatske, 15. siječnja 2014.* (16.03. 2024.)
https://www.usud.hr/sites/default/files/dokumenti/Redakcijski_prociscen_tekst_Ustava_Republike_Hrvatske_Ustavni_sud_Republike_Hrvatske_15._sijecnja_2014_.pdf

3.2. Priziv savjesti – vojni rok

Jedan od najstarijih oblika priziva savjesti nalazimo u izvršenju vojnoga roka. Redovito je to problem koji se veže uz nošenje oružja. „Pravo na prigovor savjesti jedno je od osnovnih ljudskih prava. Izvodi se iz prava na slobodu misli, savjesti i vjeroispovijesti, načela jasno definiranih UN-ovom Općom deklaracijom o ljudskim pravima iz 1948. i Europskom konvencijom o ljudskim pravima iz 1950. Tijekom godina, kroz nacionalna zakonodavstva i praksu država, djelovanjem međunarodnih organizacija: Vijeća Europe, Europskoga parlamenta, OEES-a i UN-a te kroz aktivnost nacionalnih i međunarodnih nevladinih organizacija jasno su se iskristalizirale norme i standardi poštivanja prava na prigovor savjesti i alternativnu, civilnu službu. U dijelu država u kojima postoji obaveza služenja vojnoga roka pravo na prigovor savjesti i alternativnu službu ili se uopće ne priznaje ili je, pak, u zakonodavstvu i praksi niz manjkavosti, a u odnosu na prihvaćene norme i standarde.“⁷¹ S obzirom kako stoje stvari u brojnim drugim državama svijeta, gdje pravo na priziv savjesti po pitanju vojnog roka gotovo i ne postoji u RH je to pak na najvećoj razini demokracije.

„U hrvatsko zakonodavstvo u punoj mjeri, te u velikoj mjeri i u praksu, uvršteni su najviši standardi na tragu demokratskih tradicija i normi utemeljenih u deklaracijama i konvencijama o ljudskim pravima i preporukama međunarodnih organizacija i institucija. Premda se može doimati teškim i složenim naime, mogući su i radikalni pristupi temi vojnoga roka, odnosno, problemu obveze služenja vojnoga roka i prigovora savjesti odgovor na pitanje vojni rok ili civilno služenje s pozicije realpolitike, odnosno, odgovorne politike, relativno je jednostavan. S jedne strane odgovornost države je osigurati racionalan i efikasan sigurnosni, još uže, obrambeni sustav i oružane snage kao njegov središnji, stožerni dio. S druge, ista je takva odgovornost države, pogotovo demokratskoga društva i države, u zakonodavstvo i praksu uvrstiti, uvesti dakle, najviše standarde zaštite i promicanja ljudskih prava i sloboda. Uključujući, jasno, i pravo na prigovor savjesti služenju vojnoga roka, odnosno, službi u oružanim snagama.“⁷²

⁷¹ Zlatko Gareljčić, Vojni rok i/ili civilno služenje *Polemos*, 8 (2005) 15-16, 265.

⁷² *Isto*.

Zaključno, stoga, možemo reći da je potrebno poštivati pravo na prigovor savjesti po pitanju služenja vojnoga roka naročito u demokratskim zemljama gdje je čovjeku osigurano pravo na vlastito mišljenje i slobodu.

3.3. *Priziv savjesti kod medicinskog osoblja*

Još jedno od značajnih pitanja je pitanje prava na priziv savjesti kod medicinskog osoblja, ponajviše po pitanju abortusa, eutanazije, i drugih moralnih dilema.

„Korištenje prava na priziv savjesti zdravstvenih djelatnika predmet je teorijskih, stručnih i znanstvenih promišljanja koja propituju suprotstavljenost i/ ili nesuglasje između prava i obveza pacijenta te prava zdravstvenih djelatnika. Priziv savjesti zdravstvenih djelatnika često se poima kao uskraćivanje pružanja legalne i profesionalno prihvaćene medicinske usluge ili usluga koje spadaju u opseg njihove profesionalne kompetencije. Međutim, priziv savjesti kao apel vlastitoj savjesti koji traži izuzeće od obavljanja ili neobavljanja neke profesionalne aktivnosti mnogo je širi.“⁷³ Na temelju svojih uvjerenja bilo etičkih, moralnih, vjerskih i drugih uvjerenja zdravstveni radnik ima pravo pozvati se na svoju savjest i sukladno njome djelovati.

„Primjena novih spoznaja u kliničkoj praksi otvara prostor za mnogobrojne konfliktne situacije gdje se međusobno suprotstavljaju ciljevi istraživanja s medicinskom etikom, zaštitom ljudskih prava i dostojanstva života. Priziv savjesti u medicini pojam je koji označava pravo zdravstvenog radnika da odbije pružiti medicinsku uslugu, pod određenim jasno definiranim uvjetima. Načelno se smatra da uzrok može biti bilo koji subjektivni ili objektivni razlog koji liječnika (zdravstvenog radnika) navodi na zaključak da ne može pružiti uslugu na određenoj, željenoj razini, kao što su: osobna uvjerenja (primjerice, religijska), psihološka.“⁷⁴ Osobna uvjerenja su duboko ukorijenjena uvjerenja, vrijednosti i principi koje pojedinac ima o sebi, svijetu i drugima. Ona oblikuju našu percepciju stvarnosti, naše postupke i odluke te utječu na naše ponašanje i interakcije s okolinom. „Pitanje priziva savjesti čini se, i

⁷³ Sandra Bošković i Marija Spevan, Priziv savjesti kod zdravstvenih djelatnika – osnovno ljudsko pravo?, *Sestrinski glasnik*, 26 (2021) 1, 35.

⁷⁴ Jozo Čizmić, Pravo zdravstvenih djelatnika na priziv savjesti, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, 37 (2016) 1, 764.

jest, prilično složeno posebno tamo gdje se najviše i ostvaruje, u medicinskoj struci. Premda se u medicinskoj struci priziv savjesti može javiti kao prijeporna i paradoksalna odrednica, budući da je liječnicima temeljna zadaća briga o čovjeku i njegovu zdravlju, ipak je priziv savjesti nužna odrednica jer su i zdravstveni radnici subjekti koji imaju svoja prava, među kojima je i pravo na priziv savjesti.⁷⁵ Sukladno slobodi čovjeka on ima pravo pozivati se na savjest i slobodu vlastitoga djelovanja po pitanju djelovanje u medicinskoj struci.

3.4. Važnost priziva savjesti za pravno uređenje društvenog poretka

Iako je priziv savjesti temeljno ljudsko pravo, ono ipak ima jedan limit ljubav. „Pred njom se priginju čak i prava savjesti.“⁷⁶ Važnost prava priziva savjesti trebalo bi biti zajamčeno svakome i u svakom strogom pravnom uređenju. „Sukob čovjekove savjesti s pozitivnim zakonom star je koliko i ljudska povijest. Iako u svojoj izvornoj formi priziv savjesti osobu ostavlja suprotstavljenu pravnom uređenju sve do žrtvovanja vlastitih dobara i vlastitog života, suvremene rasprave o prizivu savjesti niču iz pravnog konteksta. U današnjim se razvijenim društvima o prizivu savjesti raspravlja kao o pravnom fenomenu koji traži svoje opravdanje i utemeljenje, a pravna znanost raspravlja o granicama njegove dopustivosti, nudi definicije i klasifikacije, sve kako bi se našla ravnoteža između slobode pojedinaca i zaštite općeg dobra.“⁷⁷

Savjest ima svoju težinu kako na društvenoj tako i na pravnoj razini i ničim ne bi trebala biti ugrožena, te ona ima svoj zadatak: „ima zadaću očovječenja: priznati ulogu savjesti znači "priznati" pojedinca; - otvara prostor težnji istome cilju i poljima zajedničkog djelovanja među "ljudima dobre volje" djeluje kao protuteža u odnosu na pretjerano isticanje tehnike u današnjem svijetu: "savjest" je dodatak kojeg "znanost" treba kako bi dostigla ideal solidarnog očovječenja.“⁷⁸

⁷⁵ Zorica Maros, Cijepljenje protiv COVID-a 19 između čina ljubavi i priziva savjesti, *Crkva u svijetu*, 58 (2023) 1, 24.

⁷⁶ Marciano Vidal, *Kršćanska etika*, 103.

⁷⁷ Dijana Mihalj, Pravni institut priziva savjesti u kontekstu crkvenog učiteljstva i hrvatskog pravnog uređenja, 201.

⁷⁸ Marciano Vidal, *Kršćanska etika*, 103.

Kolika je važnost prava na djelovanje po vlastitoj savjesti o tome govori i Crkveno učiteljstvo: “Crkveno učiteljstvo o prizivu savjesti progovara prvenstveno ad extra, odnosno obrazlaže primat i obvezu traženja jedne objektivne istine upisane u ljudsko srce, zajedničke svim ljudima i suprotstavljanja državnim zakonima koja nisu u skladu sa savješću odgojenom u skladu s njome.”⁷⁹

Također enciklika VS razmišlja o problemu čovjeka, njegove slobode i zakona. “Pravo na vjersku slobodu i na slobodu savjesti na njezinu putu prema istini osjećalo se sve više kao temelj svih prava osobe, promatranih u cjelini. Problem nastaje, kako enciklika opaža, kada se sloboda odvoji od objektivne istine i kad se toliko uzdiže te se od nje tvori apsolut koji bi bio izvor vrijednosti.”⁸⁰

Neki autori će istaknuti da savjest danas u društvenom poretku nije uvijek dosljedna i da je u mnogim slučajevima i strahovima umrtvljena. „Opasnost je danas to veća što ni savjest nije uvijek dosljedna. Zajedno s čovjekom i njegovim vremenom zna i ona zakazati, uspavati se i legalizirati. A naše doba sa svojim "izmima" i automatizmima neobično tome pogoduje. Zakoni aklimatizacije, obzira, konvencija, straha vrlo često umrtvljuju funkciju savjesti u čovjeku i društvu. Ta prilagodivost zna prijeći u masovnu pojavu tako da se u suvremenom svijetu, pa i u Crkvi, i ne primjećuje tehnološka makinacija u klimanju glavama, dizanju ruku, frekvenciji ponude i potražnje, kampanjskim protestima ili povlađivanjima, uzvikivanju za i protiv — prema tome kako nekome odgovara.”⁸¹

⁷⁹ Dijana Mihalj, Pravni institut priziva savjesti u kontekstu crkvenog učiteljstva i hrvatskog pravnog uređenja, 210.

⁸⁰ *Isto.*

⁸¹ Drago Šimundža, Savjest u našem vremenu, 3.

ZAKLJUČAK

Nadam se da smo uspjeli na kraju ovog prikaza pokazati koliko je zapravo sloboda prava na priziv savjesti od enormnog značaja i koliko ona zapravo ne krši nikakva druga prava. Pravo na priziv savjesti treba imati svatko i po savjesti djelovati.

Složiti ćemo se da činiti nešto što je protiv savjesti ili nešto u što naša savjest dvoji nije dozvoljeno. Za sve što činimo moramo imati moralnu sigurnost, u protivnom pruža se mogućnost svjesnog izvršenja onoga čina koji je sam po sebi i u sebi nemoralan ili zao.

Stoga je savjest potrebno odgajati i po ispravnoj savjesti djelovati i slijediti moralne norme zakona. Ovdje moramo naglasiti i važnost trajnog i pravilnog oblikovanja savjesti, osobito kod mladih. Razlog zašto je savjest od velike važnosti je taj kao što smo napomenuli na samom početku da je ona „jezgra i svetište čovjeka“. Njezina je moralna obveza podići svoj glas protiv onoga što nazivamo moralno zlo.

Osoba koja je od malena znala cijeniti vrline i kreposti, težit će prema pravilnom postupanju u nesigurnim situacijama zbog svoje srodnosti s dobrim. Ta srodnost s dobrim i pravednim ne može se naučiti samo iz knjiga, već i kroz pravedan život i primjer koji osoba slijedi. Prakticiranje vrline i kreposti u stvarnom životu pomaže osobi da razvije unutarnji moralni kompas i instinktivno odabire pravilan put u teškim situacijama. „Dobrota je najadekvatniji izraz vječne, Božje dobrote. To je put prave vjere. Stoga život vjernika ima smisla i onda ako ga svi osude, pod uvjetom da ga njegova savjest ne osuđuje.“⁸²

⁸² Ivan Jurak, *Iscjeljivanje Savješću*, Župni ured Ludbreg, Ludbreg, 1986., 23.

BIBLIOGRAFIJA

Izvori

BIBLIJA, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2012.

DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Gaudium et spes*, Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu, u: *Dokumenti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, ⁴1986.

IVAN PAVAO II., *Veritatis Splendor - Sjaj Istine. Enciklika o nekim temeljnim pitanjima moralnog naučavanja Crkve*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1998.

IVAN PAVAO II., *Evangelium Vitae – Evanđelje života, Enciklika o vrijednosti i nepovredivosti ljudskog života*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1995.

Knjige

BONHOEFFER, Dietrich, *Etika*, Ex libris, Sarajevo, 2009.

FUČEK, Ivan, *Moralno- duhovni život. Osoba Savjest*, Verbum, Split, 2006.

FUČEK, Ivan, *Naša nas savjest pita*, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb, 2001.

JURAK, Ivan, *Iscjeljivanje savješću*, Župni ured Ludbreg, Ludbreg, 1986

KOZELJ, Ivan, *Savjest- Put prema Bogu*, Zagreb, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, 1990.

RATZINGER, Joseph, *O savjesti*, Split, Verbum, 2009.

VIDAL, Marciano, *Kršćanska etika*, Đakovo, UPT, 2001.

HÄRING, Bernhard, *Kristov zakon: život u zajedništvu s Bogom i Bližnjima*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1973.

HARING, Bernhard, *Kristov zakon II.*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1980.

KOPREK, Ivan, *Opća i individualna etika, ad usum privatum*, Zagreb, 2004.

Članci

ČOVO, Stjepan, Savjest i istina prema enciklici, *Veritatis Splendor, Služba Božja*, 35 (1995) 1, 69 – 84.

TIĆAC, Ivan i GUŠIĆ, Ana, Uloga savjesti u etičkom prosuđivanju i Djelovanju, *Acta Iadertina*, 4 (2007.) 1, 3-11.

VLK, Mirko, O slobodi savjesti i javnom značaju religije iz perspektive političkih teologija Carla Schmitta i Johanna Baptista Metza, *Obnovljeni Život*, 77 (2022.) 3, 325–337.

BONAVENTURA, Duda, Savjest u Bibliji, *Bogoslovska smotra*, 47 (1977.) 2-3, 154-182.

MIHALJ, Dijana. Pravni institut priziva savjesti u kontekstu crkvenog učiteljstva i hrvatskog pravnog uređenja. *Crkva u svijetu*, 58 (2023) 2, 201-220.

MANICARDI, Ermenegildo, Zakon, savjest i milost u naučavanju sv. Pavla (I). Legge, coscienza e grazia nell' insegnamento Paolino, *Crkva u svijetu*, 28 (1993) 1, 16-31

ŠIMUNDŽA, Drago, Savjest u našem vremenu, *Crkva u svijetu*, 12 (1977) 1, 1-4.

GARELJIĆ, Zlatko, Vojni rok i/ili civilno služenje, *Polemos*, 8 (2005) 15-16, 265-276.

BOŠKOVIĆ, Sandra i SPEVAN, Marija, Priziv savjesti kod zdravstvenih djelatnika – osnovno ljudsko pravo?, *Sestrinski glasnik*, 26 (2021) 1, 35-40.

MAROS, Zorica. Cijepljenje protiv COVID-a 19 između čina ljubavi i priziva savjesti, *Crkva u svijetu*, 58 (2023) 1, 9-31.

ČIZMIĆ, Jozo, Pravo zdravstvenih djelatnika na priziv savjesti, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, 37 (2016) 1, 753-786.

Internet

HRANIĆ, Đuro, Savjest – čuvar čovjekova dostojanstva i slobode, HBK, (18. 05.2018.), <https://hbk.hr/savjest-cuvar-covjekova-dostojanstva-i-slobode/>.

Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013 – 2024., <https://www.enciklopedija.hr/clanak/savjest>.

MATKOVIĆ, Katarina, Priziv savjesti-Štit od grijeha, *Glas Koncila*, (2019.) 12, <https://www.glas-koncila.hr/priziv-savjesti-stit-od-grijeha-sto-povezuje-hrvatsku-ljekarnicu-americkoga-slasticara-i-norvesku-lijecnicu/>.

USTAV REPUBLIKE HRVATSKE (pročišćeni tekst, Ustavni sud Republike Hrvatske, 15. siječnja2014.), https://www.usud.hr/sites/default/files/dokumenti/Redakcijski_prociscen_tekst_Ustava_Republike_Hrvatske_Ustavni_sud_Republike_Hrvatske_15._sijecnja_2014_.pdf

SVEUČILIŠTE U SPLITU

KATOLIČKI BOGOSLOVNI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja, Šimun Suton, kao pristupnik za stjecanje zvanja magistra, izjavljujem da je ovaj diplomski rad rezultat isključivo mog vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio diplomskog rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga diplomskog rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, 16. travnja 2024.

Potpis

SUMMARY

Conscience is the heart of man. It is the last norm of man's actions that tells his depth what to do and what to avoid. It is always necessary to follow that voice, although sometimes it is not easy. When Christian theology talks about conscience, it says that it is God's voice to us. The voice of conscience is therefore not something that is outside of us, but something that is within us, something that we are born with and that needs to be nurtured and raised. Its most important characteristic is the distinction between good and evil.

The call to conscience, especially nowadays, is a topic that occupies a lot of space in public and social life. Although the subject of the appeal of conscience is very broad and inexhaustible, here we will talk only about some elements concerning the appeal of conscience and moral action.

In this paper, through three chapters, we will present the phenomenon of conscience through a theological and moral point of view. We will especially refer to the speech about conscience in the Holy Scriptures (especially Paul's epistles), talk about conscience as an elementary human right, and emphasize the dignity of human conscience in a special way.